

Matjaž Hanžek, mag. Nada Turnšek

MISELNA NARAVNANOST K ODLIČNOSTI?

Uvod

Vse se je začelo takrat pred okoli sedmimi milijoni let - kakšno leto prej ali kasneje -, ko je bodoči Človek skočil z drevesa in šel na svojo osamljeno pokončno pot. Ne vemo natančno, ali je bil ta skok v prihodnost prostovoljen (gnala ga je radovednosti, kaj ga čaka na zemlji, ali pa naveličanost nad binglanjem z vej), ali pa so ga nagnali ostali prvaki, ker je preveč svinjal po drevesih. In vso to dolgo pot je, kot kaže, naredil le zato, da bo lahko po vseh milijonih let tavanja svoj skok ponovil - sedaj z nebotačnika.

Da je bila ta pot osamljena - o tem ni dvoma. Vsakdo, ki zase misli, da je na vrhu, najvišje, zmagovalec, je osamljen, čeprav ga pogosto oblega kimajoča množica grbastih podrepnikov in slinastih pri-sklednikov. Da je bila ta pot pokončna, pa je bolj vprašljivo.

V vseh teh milijonih let, odkar je zapustil krošnje dreves in Opičje spremstvo, je bodoči Človek nekajkrat spremenil ime in obliko, pa tudi nekaj stranskih in izgubljenih poti je naredil. Predvsem pa je postal edino bitje, ki je zasedlo cel svet in v svoji bližini ne trpi nobenega drugega bitja - iste ali druge vrste -, če mu ni v neposredno korist. Čeprav se je v tem času le malenkost oddaljil od svojih Opičjih sorodnikov (človeka in šimpanza razlikujeta manj kot dva odstotka

genov), je postal najbolj nevarno bitje v vseh milijardah let zemeljske zgodovine. Nevaren ne le za ostale živali, ampak tudi sebi in zemlji v celoti. Čeprav je razvil nekaj enkratnih dobrih sposobnosti, saj lahko govori, piše, uživa v umetnosti, izdeluje zapletene stroje, je človek enkratni tudi v nekaterih temnih lastnostih: sposoben je izvajati genocid, uživati v mučenju, se samozastrupljati, uničevati in iztrebljati ostala živa bitja v tisočih in milijonih. Ubijanje pripadnikov lastne vrste ali uničevanje okolja sicer tudi v živalskem svetu ni nekaj neznanega, pri človeku pa je to dobilo zastrašujoč obseg. Človek je namreč edini razvil orodje in tehnologijo do te mere, da lahko njegov (ksenofobični) strah uničuje na daljavo. Človek je tudi edina vrsta, ki v prepričanju, da deluje v lastno individualno korist in užitek ter v skupno dobro, nepopravljivo uničuje naravo, od katere je odvisen sam in vsa ostala bita na Zemlji.

Za ta svoj uspeh pa je seveda »dolžan« Darwinu, ki je ugotovil, da se v naravi lahko povzpneš na zmagovalni oder le s tekmovanjem in razvijanjem lastnosti, ki ti v bitki za obstanek dajejo prednost pred drugimi. Predvsem pa s tekmovanjem za moč posedovanja stvari, živali in drugih ljudi. In le "Kontrola bazičnih sposobnosti", kot bi rekel Direktor iz Belbelove drame *Po dežju*, naj bi omogočala, da ne zmagujejo tisti, ki so "na robu mentalne debilnosti", zlagani, nekultivirani, slabo oblečeni ali pa imajo predolge nohte. Le ljudje, ki niso "manični privrženci togega in ustaljenega reda", ki niso "nesposobni za utiranje novih perspektiv", ki lahko "letijo z lastnimi krili", bodo zmagovalci. Nosilci napredka. Srečni.

To, nekoliko prilagojeno besedilo, pred leti napisno za Dramski list kot uvod k Belbelovi igri *Po dežju*, se ta trenutek zdi doba osnova za razmišljanje o tem, kaj naj bi bila odličnost. Odličnost je pogosto sinonim za nekaj, kar je izšlo iz «prečiščenja» normalnosti, povprečnosti, torej vsakdanjosti ali «neodličnosti». Nekaj, kar lahko dosežemo samo nekateri izbranci, ki smo dovolj sposobni, da se dvignemo nad ostale. Ali to pomeni, da so tudi nosilci napredka in razvoja? To velja tako za posameznika kot za družbe v celoti. Tudi tranzicijo bi v tem smislu

lahko smatrali kot proces «očiščevanja» družbe, ločevanja na odličneže in povprečneže, celo nesposobneže. Torej gre za ustvarjanje zmagovalcev in poražencev. Zmagovalcev, ki bodjo vlekli družbeni in ekonomski razvoj ter poražencev, ki jim bodo morali slediti.

Tranzicija je v tem smislu spodbuda za bitke vseh vrst. Vsaka bitka pa povzroča tudi stransko škodo, še posebej pa je uspešna v razvijanju temnih človekovih sposobnosti. Če družbo razumemo kot med seboj prepletajočo celoto, te stranske škode tranzicije ne smemo pozabiti.

Tranzicija in kakovost življenja

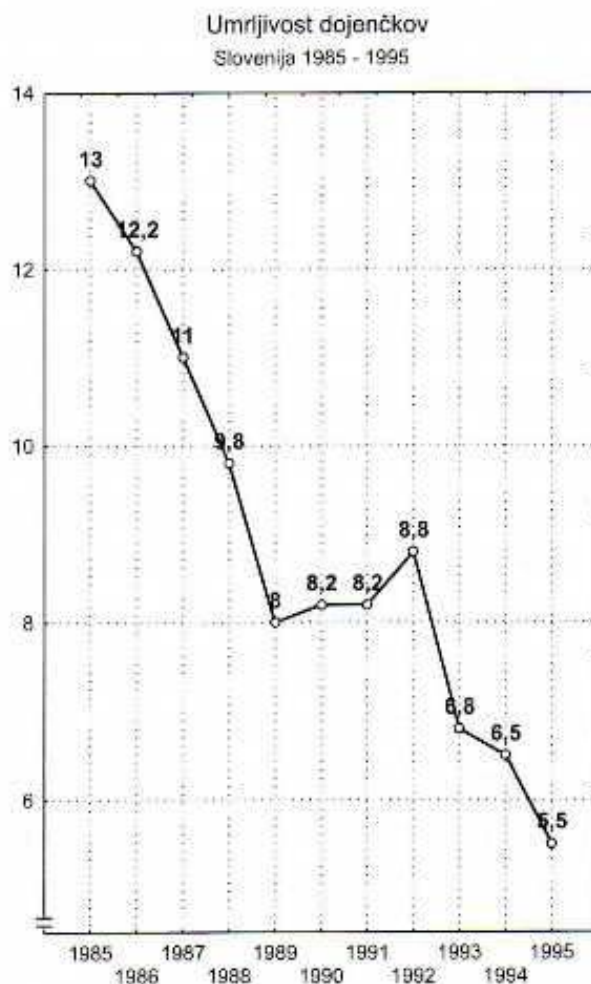
Čeprav je, kot ugotavljajo Lowell, McMahon in Ziglio (1994), tranzicija termin, ki ga lahko uporabimo za vso Evropo in ne le za države vzhodne in centralne Evrope, se spremembe razlikujejo; v primeru slednjih tranzicija močnejše vpliva na vse vidike ekonomskega in socialnega delovanja in ima širše in usodnejše posledice na blaginjo in zdravje celotne družbe. Medtem ko se zahodne in severne evropske države ukvarjajo le s prilagajanjem relativno učinkovitega gospodarstva novim zahtevam, so spremembe na vzhodu veliko bolj drastične na vseh področjih. Ob spreminjanju ekonomije, ki po večini še niti ni dosegla sodobne razvojne stopnje in učinkovitosti, se ukvarjajo še s spreminjanjem njenih osnovnih ideoloških izhodišč; ob izboljševanju učinkovitosti se ukvarjajo z preoblikovanjem lastnine iz državne ali samoupravne v kapitalistično. Na socialnem področju se ne ukvarjajo s tem, kako ne zmanjšati pravic države blaginje, ampak kako sploh preprečiti zlom delovanja vsaj minimalnih zaščitnih socialnih funkcij države. V bistvu je to le novo razslojevanje družbe; nastajata dva nova sloja, ki ju do sedaj v teh državah ni bilo. Eden zelo mali in izjemno bogat, ki pridobiva vso gospodarsko in politično moč, s tem pa možnost usmerjanja nadaljnjega razvoja celotne družbe po svojih merilih in apetitih, drugi večinski, a brezpraven, reven in brez vsake ekonomske in družbene moči.

Ta proces usodno vpliva ne le na prerazporeditev moči v družbi, pač pa tudi na slabšanje kakovosti življenja večine prebivalcev. Še posebno drastično se je to slabšanje kazalo v končnih rezultatih kvalitete življenja - v svoji najbolj kruti in nepopravljivi obliki: umiranju (Hanžek, Turnšek, 1998). Najbolj izrazito so se to procesi pokazali v začetnih letih tranzicije do srede devetdesetih let. Pričakovana dolžina življenja moških in žensk ob rojstvu se je v desetletju 1985-94 v Evropski skupnosti podaljšala za dve leti (od 75.32 na 77.35), v centralni in vzhodni Evropi za manj kot leto (od 70.40 na 71.28), čeprav je bila že prej za 5 let krajša. V državah bivše Sovjetske zveze pa se je celo skrajšala za več kot dve leti (od 68.26 na 66.09). Enako kažejo podatki o splošni umrljivosti; tako za celotno prebivalstva kot za mlajše od 65 let.

Morda gibanje umrljivosti v Rusiji najbolj značilno kaže vpliv sprememb v družbi na zdravje prebivalcev. Leta 1984 je bil sprejet Gorbačovov zakon o delni prohibiciji alkohola, ki je v naslednjih letih radikalno znižal umrljivost: za 100 ljudi na 100,000 prebivalcev, kar je pomenilo 150,000 manj umrlih v enem letu! Leta 1990, ob začetku tranzicije, pa je začela smrtnost ponovno rasti in se je do leta 1994 povečala kar za 400 ljudi na 100,000 prebivalcev. To pa je pomenilo skoraj 600,000 umrlih ljudi več na leto, kar so že razsežnosti velike vojne! Tolikšno poslabšanje umrljivosti lahko povzroči le katastrofalno slaba gospodarska in socialna politika. Zdravstveni sistem, pa četudi popolnoma razpade, ne more. Če rečemo nekoliko sarkastično: Na svetu ni tako učinkovitega zdravstvenega sistema, ki bi uspel pobiti toliko ljudi!

Graf (Umrljivost dojenčkov v Sloveniji v obdobju 1985-1995) kaže tipični vzorec gibanja umrljivosti v vseh državah, kjer sta se povečali neenakost in nezaposlenost. Med državami je različna samo velikost preloma. Enako gibanje je bilo moč zaslediti tudi v Veliki Britaniji ob gospodarskih reformah Margaret Thatcher, čeprav tam ni bilo nikakršne tranzicije niti zmanjšanja BDP; le povečanje socialne in ekonomske nesigurnosti v družbi. Raziskovalci bralnih in opismenjevalnih veččin otrok so ugotovili še eno presenetljivo dejstvo: bralne sposobnosti otrok

v britanski osnovni šoli so se poslabšale vzporedno s povčanjem družbene razslojenosti.

Vir podatkov: WHO

Tako katastrofalno sliko lahko razložimo le z izjemnim poslabšanjem kakovosti življenja, ki je posledica razpada vseh vrednotnih sistemov in na teh utemeljenih institucij in družbenih programov (socialnih, kulturnih, zdravstvenih itd.). Samo s poslabšanjem ekonomske učinkovitosti v teh državah se tega ne da razložiti.

***Razmišljanje:** Kaj je torej odličnost v kontekstu tranzicije? Sposobnost vladajoče elite, da družbo pripelje skozi večje preobrate, ne da bi »ji« pri tem ljudje umirali, ne da bi večina prebivalstva izgubila dostojanstvo in upanje, ne da bi ljudje živeli pod pragom revščine.*

Zdravje in življenjski slog

Za zdravje niso najpomembnejše le razvite, tehnično izpopolnjene zdravstvene institucije s strokovno usposobljenim kadrom, ampak zagotavljanje osnovnih življenjskih razmer in virov, kot so primeren prostor za bivanje, izobrazba, hrana, dohodek, stabilen ekosistem, mir ter socialna pravičnost in enakopravnost. To pa so tudi področja, ki ljudem določajo njihovo kakovost življenja. Prav pomanjkanje teh osnovnih pogojev je glavni krivec, da je zdravstvena slika v nerazvitih državah slabša kot v razvitih. Pojem zdravja se tako približuje pojmu kakovosti življenja. Čeprav je zdravje le del kakovostnega življenja, pa nedvomno vpliva tudi na ostala področja. In obratno: kakovost življenja na vseh področjih odseva v zdravju. Torej bi se morala različna raven družbenega in ekonomskega razvoja posamezne države kazati tudi v različni ravni zdravja.

Ob teh, recimo jim družbeno pogojenih dejavnikih, pa je pomemben še kulturni vpliv posamezne družbe ali naroda; oboje skupaj vpliva na življenjski slog prebivalcev, različnih socialno-ekonomskih skupin in celotne družbe. Življenjski slog v veliki meri določa, da se zdravje prebivalcev med enako razvitimi državami razlikuje, ali pa, da je med različno razvitimi državami podobno. Torej je neke vrste razlikovalec po eni strani in izenačevalec po drugi.

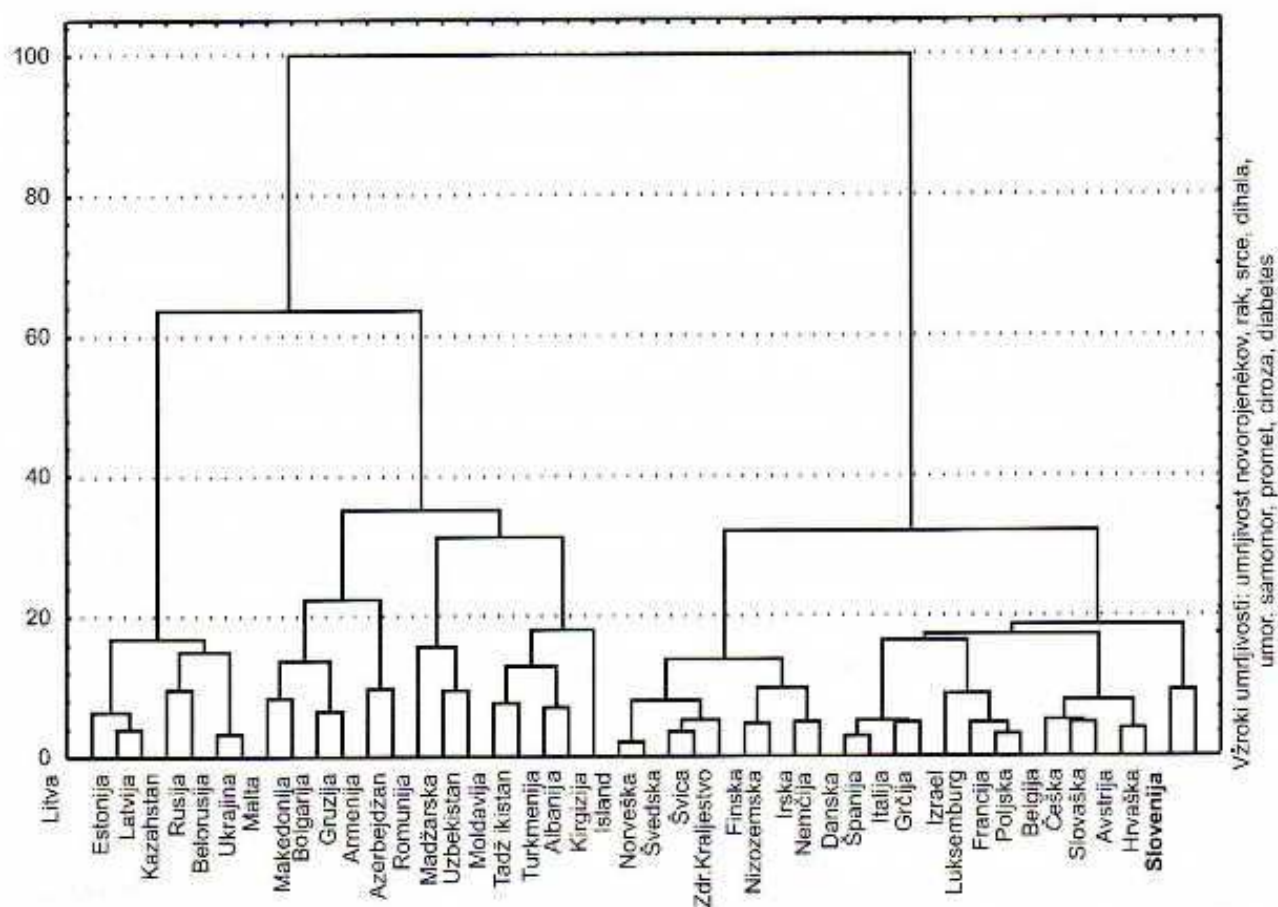
Raziskovalci zdravja vedo, da nanj v posamezni državi, kjer imajo vsi prebivalci enak dostop do zdravstvenih uslug, pomembno vpliva socialnoekonomski položaj posameznika ali skupine, predvsem pa s tem povezan življenjski slog. Tako je znano, da je za 70% prezgodnjih smrti kriv napačen življenjski slog in nezdrave navade ljudi. Pa tudi za dve tretjini kroničnih in eno tretjino akutni bolezni. V Angliji so na podlagi primerjav teritorialnih enot ugotovili, da obstaja močna in statistično pomembna povezava med brezposenostjo in revščino na eni strani ter umrljivostjo v srednjih letih in kroničnimi boleznimi na drugi (korelaciji sta 0.83 in 0.50). Finske raziskave so potrdile, da je med brezposelnimi kar trikrat večji delež ljudi s slabim duševnim zdravjem kot med zaposlenimi.

Takšno povezanost pogojev življenja in zdravja je potrdila tudi analiza vzorcev umiranja v 45ih evropskih državah, vključno z novonastalimi državami bivše Sovjetske zveze (Turnšek, Hanžek, 1998). Uporabili smo devet standardiziranih kazalcev (število umrlih zaradi bolezni obtočil, dihalnih organov, jeter, umrli zaradi novotvorb, diabetesa, prometnih nesreč, samomorov in ubojev ter število umrlih novorojenčkov na 1000 živorojenih; WHO, 1993). Z metodo večrazsežnostnega lestvičenja (cluster analiza) smo dobili skupine držav, ki so si podobne po vzorcih umiranja.

Skupine, ki so nastale, so se združile skoraj tako, kot bi jih sestavljali »na pamet« v skladu s poznavanjem socialne, politične, ekonomske, religiozne in kulturne slike posameznih evropskih držav in odražajo ekonomski, socialni in prostorski zemljevid Evrope. Lahko bi rekli, da vzorci umrljivosti odsevajo vso ekonomsko, socialno, politično in kulturno zgodovino posameznega naroda¹.

Razmišljanje: Če se spet vrnemo k pojmu odličnosti, je to ne individualni ravni odgovornost do sebe in drugih, odločanje o načinu življenja, ki nas varuje, zmanjšuje dejavnike tveganja, odgovornost do okolja. Na družbeni pa odgovornost države za kreiranje programov, ki čim večjemu deležu prebivalstva zagotavlja plačano delo, socialne programe, zagotavljanje zdravstvenega sistema za vse.

Vzorci umrljivosti -tree

Neenakost in gospodarska rast

Trendi gospodarskega razvoja v svetu zadnjih 150 let, predvsem pa zadnjega pol stoletja, kažejo, da se povečujejo razlike v bogastvu med državami.² Neenakosti na svetovni ravni je ena pojavna oblika, ki že zdaj povzroča vrsto mednarodnih problemov in trenj, v prihodnosti pa lahko pripeljejo do socialne in eksistenčne katastrofe svetovnih razsežnosti. Druga pojavna oblika neenakosti in revščine pa so neenakosti znotraj držav. Medtem ko je neenapisan pakt med delom in kapitalom po drugi svetovni vojni vsaj v razvitih državah uspeval vzdrževati neenakost, revščino in predvsem (ne)zaposlenost v družbeno sprejemljivih mejah, so ideje neoliberalizma o tekmovanju (trgu) kot sredstvu za hitrejšo gospodarsko rast v sedemdesetih začele podirati to ravnovesje. Neoliberalistični koncept vodenja ekonomije pa ni dal

pričakovanih rezultatov. Rezultat take politike je bila počasnejša gospodarska rast, večja brezposelnost in večja koncentracija bogastva (Eatwell, 1997). Z njo se povečuje neenakost, zmanjšuje se celotna rast in povečuje dohodkovna revščina (Rao, 1998).

V nasprotju neoliberalističnimi tezami razvojna teorija podpira drugačna razvojna stališča: ne gre za izbiro zmagovalca, ampak za razvoj družbe v celoti, kjer bi vsi imeli čim več (ang.: *loss-minimizing strategy*). Gre za "igro s pozitivno vsoto, v kateri vsi igralci dobijo" (Griffin in McKinely, 1996). Kapital je sam po sebi kratkoviden: ne zanimajo ga družbene ali okoljske posledice rasti dobička. Daje prevelik poudarek na fizični in finančni kapital, zanemarja pa pomen človeškega in socialnega kapitala. Medtem ko sta prva dva le sredstvi za množenje dobička, imata druga dva velik neposredni pomen pri dvigovanju kakovosti življenja. Družbena neenakost pa zavira razvoj človeškega in socialnega kapitala, zmanjšuje gospodarsko rast, neposredno zmanjšuje kakovost življenja posameznika in družbe ter uničujoče vpliva na okolje.

V nekaterih, predvsem neoliberalnih, teorijah se enakost (angl.: *equity*) in država blaginje postavljata nasproti gospodarski uspešnosti. Oziroma še ostreje: gospodarska rast neke države je v premem sorazmerju z velikostjo neenakosti. Najpomembnejši avtor, ki je postavil učinkovitost kot nasprotno izbiro enakosti, je Arthur Okun, ki trdi, da neenakosti v življenjskem standardu in materialnem bogastvu "odražajo sistem nagrad in kazni, ki spodbujajo prizadevanja in jih usmerjajo v družbeno produktivne dejavnosti. Če sistem pri tem uspe, ustvari učinkovito ekonomijo. Prizadevanje za učinkovitost **nujno** povzroči neenakost. Tako se družbe soočajo z izbiro med enakostjo in učinkovitostjo" (Okun, 1975). Okun dalje sicer dopušča možnost majhnih odstopanj zaradi čiste humanitarnosti/dobrodelnosti ("to put some humanity into efficiency") in postavlja državo blaginje in vprašanja zmanjševanja neenakosti kot zgolj socialno ali politično vprašanje, saj po njegovem mnenju vsako poseganje v svobodni trg zmanjšuje njegovo učinkovitost. S tem pa tudi postavlja enakost za sovražnico učinkovitosti, kar pa kasnejše ekonomske teorije in teorije socialnega in praktične raziskave ovržejo.

tudi postavlja enakost za sovražnico učinkovitosti, kar pa kasnejše ekonomske teorije in teorije socialnega in praktične raziskave ovržejo.

***Razmišljanje:** Največji problem omenjene teorije je, da je pravzaprav veliko vprašanje ali sistem nagrad in kazni dejansko spodbuja prizadevanja in še bolj, ali gredo ta prizadevanja v družbeno koristno smer. Ali ni produkt sistema nagrad in kazni tudi korupcija velikih razsežnosti, siva ekonomija in drugi načini iskanja zasebnih nagrad, ki nimajo z družbeno produktivnostjo novene zveze?*

Svet potrebuje pravičnost, ne dobrodelnosti (Mary Wollstonecraft)

Toda proučevanje povezav med neenakostjo in gospodarsko učinkovitostjo ne potrjujejo neoliberalističnih teoretičnih modelov. Alesina in Rodrick (1992) sta primerjala povprečno gospodarsko rast in dohodkovno neenakost v 65 državah med letoma 1960 in 1985. Ugotovila sta, da večji delež dohodka pri zgornjih razredih pomeni občutno počasnejšo gospodarsko rast države. Večji delež dohodka, ki ga imajo revni, predvsem srednji razred, je povezan s hitrejšo rastjo. Zaključila sta, da imajo države z enakomernejšo porazdelitvijo bogastva tudi hitrejšo gospodarsko rast. Razvojno poročilo Svetovne banke za leto 1991 (World Bank, 1991) pravi, "da ne obstajajo dokazi, ki bi rast pozitivno povezovali z neenakostjo v dohodkih ali da takšna neenakost vodi k hitrejši rasti. Če kaj, potem se zdi, da je neenakost združljiva s počasnejšo rastjo.« V naslednjem poročilu trdi (World Bank, 1996): "Meddržavne analize kažejo, da so družbe, ki so zelo neenake glede na dohodek ali premoženje, politično in socialno manj stabilne in imajo nižje deleže investicij in počasnejšo rast".

Nekoliko manj "trden" enačaj med neenakostjo in gospodarsko učinkovitostjo kot Okun je postavil Simon Kuznets (Kuznets, 1966), ki pravi, da države na začetni stopnji razvoja s povečevanjem neenakosti

pospešujejo gospodarsko rast, ko pa dosežejo določeno stopnjo razvoja, morajo neenakost zmanjševati - t.i. obrnjeni U. Neenakost torej povezuje z ekonomsko učinkovitostjo le na nizki stopnji razvoja, na višji pa ne več. Tudi tej tezi nasprotuje vrsta ekonomistov, pa vendar vsaj v nekaterih delih drži. Rao (Rao, 1998) je dokazal povezavo med neenakostjo v dohodku in velikostjo bruto domačega proizvoda (BDP). Vrh krivulje, kjer to ne drži več, pa je pri 2146 US\$. Toda ugotavljal je le povezavo, ni pa znana vzročna zveza: ali neenakost vpliva na večji BDP ali pa je neenakost le posledica hitre rasti in nenadzorovane porazdelitve ustvarjenega? Morda neenakost na začetni stopnji industrializacije res pomeni večjo koncentracijo kapitala in s tem večja vlaganja. A koncentracijo kapitala in vlaganja je moč doseči tudi drugače.

Usmerjanje le v finančni ali realni kapital ne prinaša dolgoročne ali trajnostne (angl.: *sustainable*) rasti. Nujna so tudi vlaganja v človeški kapital, ki je sposoben na določeni stopnji prevzeti ali celo spodbuditi nujni strukturni prehod iz industrializacije v nove proizvodne oblike. Tega koncentracija kapitala s povečano neenakostjo ni sposobna. Kapital s svojo kratkovidnostjo ne vlaga v nova znanja, ker »ne ve«, kaj bo potreboval čez dvajset ali več let, kolikor traja, da se vlaganje v znanje povrne.

Vprašanja neenakosti nujno zahtevajo interdisciplinarni pristop (sociologija, ekonomija, itd.), pa tudi odgovori (in vprašanja) izhajajo iz različnih opcij (vrednostne, ideološke sodbe, znanstvene, laične razlage). Odkrivajo pa predvsem odnos do vprašanja, kako pojmujeemo razvoj: ali ga enačimo z rastjo dobička ali pa razvoj pomeni izboljševanje človekovega življenja. Gospodarska rast je pri tem zelo pomembno sredstvo, a ne cdino.

V političnem ali ideološkem govoru se nasprotnike prevclike neenakosti pogosto ožigosa za nasprotnike razvoja. Pri tem pa se nikdar ne odgovori na vrsto (pod)vprašanj: Kako velike razlike? Kako pridobljene razlike? Kako vplivajo te razlike na posameznika, na družbo in na okolje? Kaj pomenijo razlike za družbeni razvoj kot celoto ipd.?³

Vprašanja in odgovori izhajajo iz različnih opcij (vrednostnih, ideoloških, ...) in odkrivajo odnos do razvoja in človekovega življenja.

Zagotovo pa drži, da neenakost v bogastvu ne vpliva na ekonomsko rast. Potrebno bo torej najti prave ukrepe, ki bojo dejansko pospešili razvoj, obenem pa se odločiti za raven družbene neenakosti, ki je še sprejemljiva.

Neenakost uničuje družbeno vezivo

Velikost neenakosti močno vpliva na druge, predvsem socialne vidike življenja. V razvitih državah je opaziti povezanost med velikostjo neenakosti in umrljivostjo, pa tudi funkcionalno nepismenostjo. ZDA, ki so v svetovnem vrhu po BDP, so po pričakovani dolžini na 25. mestu. Med osemnajstimi najbogatejšimi državami imajo največjo stopnja revščine. Ne le relativno, tudi absolutno: tam je kar 14.1% ljudi, ki ne doseže 14.4\$ na dan (absolutna meja revščine v bogatih državah), na Švedskem je takih le 4.6%, Japonskem 3.2%, v Italiji 2% itd. Torej težko rečemo, da kljub velikim razlikam vsi živijo dobro. (Pričakovana dolžina življenja v revnejših predelih velikih ameriških mest je krajša kot v Bangladešu!).

Podobno je s funkcionalno nepismenostjo ($r = +0.342$). V ZDA je 20.7% funkcionalno nepismenih, na Švedskem le 7.5%. Wilkinson (1997) je ugotovil veliko povezanost med stopnjo umorov in neenakostjo v ZDA med posameznimi državami ($r = 0.71$). Lahko bi našli še veliko raziskav in podatkov o tem, kako neenakost rahlja socialno tkivo in posredno in neposredno znižuje ne le kakovost življenja ljudi, slabša zdravje državljanov, zmanjšuje njihovo znanje in povečuje kriminal pa tudi ekonomsko uspešnost države. Socialni problemi izhajajoči iz neenakosti namreč vplivajo po eni strani na neposredne finančne stroške države, kar pa je še bolj odločilno - zmanjšujejo socialni kapital, povezanost posameznika z družbo in njegovo motiviranost za delo. Nobelov nagrajenec za ekonomijo Amartya Sen je napisal, da je zdravje ljudi odvisno predvsem od distribucije ustvarjenega (Sen, 1998); gospodarstvu priznava uspešnost le tedaj, ko ta izboljšuje kakovost življenja ljudi, predvsem najbolj revnih.

S tem izpostajamo še en pomemben vidik razvoja – problem diskriminacije in kršitev človekovih pravic. Neenakost se namreč ne ustavi se le pri delitvi na bolj in manj sposobne, delovne in lenuhe, tiste, ki znajo in tiste, ki ne znajo... Kaj hitro dobi popolnoma druge oblike, ki s posameznikovim prispevkom družbi nimajo nič skupnega. Pomembno postane, ali ima nekdo znanca ali sorodnika, ki ima moč odločanja, katerega spola je posameznik, kje živi, ali je tujec ali domačin, črn ali bel, star ali mlad...

Z zaključek torej še ena – morda ključna - dimenzija odličnosti: spoštovanje človekovih pravic, ki so v prvi vrsti pravice takšnih in drugačnih manjšin.⁴

Literatura:

Alesina, A., in Rodrik, D. (1994): Distributive politics and economic growth, *Quarterly Journal of Economics*

Atkinson, A. B. (1997): Bringing Income Distribution in from the Cold, *The Economic Journal*, Blackwell Publisher, Oxford

Eatwell et al. (1996): Iz tranzicije v evropsko povezovanje, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana

Eatwell, J. (1997): International Financial Liberalization: The Impact on World Development, UNDP, New York

Eatwell et al. (1997): Not "Just Another Accession", Institute for Public Policy Research, London

Eatwell, J. (1999): Hard Choices, Institute for Public Policy Research, London (v tisku)

EBRD (1998): Development report,

Hanžek, Turnšek (1998): Življenjski slog in umrljivost v evropskih državah, Družboslovne razprave, 1998.

Jolly, Richard (1999): *Globalisation with a human face*, UNDP, New York

Griffin in McKinley (1996): *New Approaches to Development Cooperation*, UNDP, New York

Kuznets, S. (1966): *Modern Economic Growth*, Yale University Press, New Haven

Lee J. W., Rhaee, C. (1999): *Social Impact of the asian Crisis: Policy Challenges and Lessons*, UNDP, New York

Okun, A. (1975): *Equality and Efficiency: The Big Trade-Off*

Rao, J. Mohan (1998): *Development in the Time of Globalisation*, UNDP, New York

Sen, A. (1998): *Mortality as an Indicator of Economic Success or Failure*, *The Economic Journal*, Blackwell Publisher, Oxford

- Sen, A. (1997):* On Economic Inequality (Enlarged edition), Clarendon Press, Oxford
- Taylor, L., Pieper, U. (1996):* Reconciling Economic Reform and Sustainable Human Development: Social Consequences of Neo-Liberalism, UNDP, New York
- UNDP (1998):* Human Development Report 1999, Oxford University press, Oxford and New York
- UNDP (1999):* Human Development Report 1999, Oxford University press, Oxford and New York
- Watkins, K. (1997):* Globalisation and liberalisation: Implications for poverty, distribution and inequality, UNDP New York
- WHO (1993):, Health for All - Statistical Database, Copenhagen ; dostopni na Internetu na naslovu WHO.DK.)
- Wilkinson, Richard G. (1997):* Unhealthy Society, Routledge, 1997
- Wollstonecraft, Mary (1792) :* A Vindication of the right of Woman, Zagovor pravic žensk
- World Bank (1991):* World Development Report, Oxford University Press, Oxford and New York
- World Bank, 1996:* From plan to market, Oxford University Press, Oxford and New York

¹ Evropa se deli na dva različna dela skoraj brez izjem: **vzhod** in **zahod**. Vzhodno mejo zahoda predstavljajo države bivše Avstro-ogrske brez Madžarske, ki je priključena vzhodnemu delu - Poljska, Češka, Slovaška, Avstrija in Hrvaška.

Vzhodni del Evrope sestavljata dve skupini: **evropski del bivše Sovjetske zveze** in **preostali del** bivše Sovjetske zveze (azijske države) in države vzhodne Evrope.

Evropski del bivše SZ sestavljata dve podskupini. V prvi skupini so tri baltske države, drugo podskupino, ki se le nekoliko razlikuje od prve, pa sestavljajo Rusija in njeni sateliti: Belorusija, Ukrajina in Kazahstan.

Ostanek bivše SZ in ostale države vzhodnega življenjskega sloga so bolj pomešane, a vseeno lahko opazimo tri glavne podskupine. Prva je nekoliko mešana skupina **držav Kavkaza** in **Balkana**, ki se jim je pridružila Malta. Naslednjo skupino lahko poimenujemo **karpatsko-panonska** in jo sestavljajo tri države: Madžarska, Romunija in Moldavija. Poslednjo podskupino pa predstavljajo azijske države bivše ZS, ki se jim je priključila Albanija. **Zahodni življenjski slog** sestavljata dve večji skupini: **severno-evropska** in **kontinentalno-mediteranska**.

Severno-evropsko skupino tvorita dve podskupini: **nordijska**, ki se si je pridružila Švica, ter **britansko-severna**. Ostale zahodne države (**kontinentalno-mediteranski življenjski slog**) tvorijo štiri podskupine. V prvi so Belgija, Luksemburg, Francija in Grčija, v drugi pa Nemčija in Italija ter Španija in Izrael. Za nas najzanimivejši pa sta zadnji dve skupini. **Srednjeevropsko** skupino predstavljajo države, ki so nastale iz Avstro-ogrskega imperija (brez Madžarske in Slovenije) - Avstrija, Hrvaška ter Češka, Poljska in Slovaška. Poslednjo skupino tvorita Portugalska in Slovenija.

² Nekateri razvojni teoretiki so pred desetletji sicer napovedovali zmanjševanje razlik med ljudmi in narodi, a je proces ravno nasproten. Leta 1997 je imela bogatejša petina držav 74-krat večji dohodek kot revnejša petina, medtem ko je bilo to razmerje pred štiridesetimi leti le 1 proti 30, v začetku stoletja 1 proti 10. Sredi prejšnjega

stoletja pa je imela bogatejša petina le petkrat več kot revnejša. Čeprav se povprečni družbeni proizvod v svetu povečuje, pa ima več kot 80 držav zdaj manjši dohodek, kot ga je imela pred desetletjem ali dvema.

³ Eden najglasnejših dokazov o negativnem vplivu egalitarnega razdeljevanja bogastva in plač je, da so bile za gospodarski zastoj socialističnih gospodarstev krive premajhne razlike v plačah. Socialistična gospodarstva so imela visoko rast v času rastoče industrializacije, do zloma je prišlo šele v sedemdesetih letih, ko ta gospodarstva niso bila sposobna narediti odločilnega preobrata iz industrije v tehnično naprednejše gospodarstvo. Ta teorija je bila še posebej glasna v osemdesetih letih tudi v Sloveniji, čeprav nikdar večinska (za povečevanje razlik v plačah je bila največ ena četrtnina Slovencev – podatki slovenskega javnega mnenja). Toda nihče ni naredil resnične raziskave o tem, zakaj so socialistična gospodarstva začela pešati. Le taka strokovna analiza, ki bi upoštevala večino možnih vzrokov, bi bila lahko podlaga za enačenje egalitarnosti s slabostmi gospodarstva.

⁴ V besedilu so bila uporabljena naslednja najina besedila: Od skoka z drevesa do skoka z nebotičnika, Drama, Ljubljana, 1999, Umrli za tranzicijo, SRP, 1997, Odprite okna, zažgite stare cunje, Delo, 1997, Življenjski slog in umrljivost v evropskih državah, Družboslovne razprave, 1998, Kazalci družbenega razvoja Slovenije - zdravje, IB revija 1-2, 1997.